

<https://doi.org/10.30563/turklad.1381571>

İntihal / Plagiarism

This article was checked by

programında bu makale taranmıştır

Makale Bilgisi / Article information

Makale Türü / Article types	: Araştırma Makalesi / Research article
Geliş Tarihi / Received date	: 26.10.2023
Kabul Tarihi / Accepted date	: 04.12.2023
Yayın Tarihi / Date published	: 20.12.2023

Atıf / Citation

Ünlü, G. ve Yalçın, S. K. (2023). Bağlaç Terimi ve Özbek Türkçesinde Bağlaçlar. *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi / International Journal of Turkic Dialects (TÜRK LAD)*. 7. Cilt, 2. Sayı, 309-324.

BAĞLAÇ TERİMİ VE ÖZBEK TÜRKÇESİNDE BAĞLAÇLAR

The term conjunction and conjunctions in uzbek turkic

GÖKHAN ÜNLÜ¹ - S. KAAAN YALÇIN²

Öz

Bir dilin önemli yapı taşlarından olan yardımcı kelimeler dilde anlamlı birlikler oluşturmak için son derece önemlidir. Bu yardımcı kelimeler kimi zaman bir bütün olarak ele alınırken kimi zaman da ayrı bir başlık altında değerlendirilmiştir. Bu unsurlar ister ayrı başlık halinde değerlendirilsin ister bir bütün olarak değerlendirilsin cümlelerde daha katmalı anlam ilişkileri kurmak adına son derece önemlidir. Yardımcı öge olarak değerlendirebileceğimiz bağlaçlar da cümle içinde bütün kelime türleriyle hareket edip anlatılmak istenen yargının tüm yönlerini belirleyebilmek, anlamı derinleştirmek için dilin vazgeçilmez unsurlarından biridir. Bu bağlamda bir dilde var olan bağlaçların yapısı, kökeni ve anlamı o dil için önem arz etmektedir.

Bu çalışmada terim olarak bağlacın kullanım şekli, bağlaç kavramı ve Özbek Türkçesine ait bağlaçlar ile bu bağlaçların kökeni üzerinde durulmuş, elde edilen bulgular değerlendirilmiş, bağlaçlar kökenlerine göre sınıflandırılmış ve karşılaştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bağlaç, Edat Bağlaç Farkı, Bağlaç Tanımları, Özbek Türkçesinde Bağlaçlar.

¹ Öğr. Gör., Munzur üniversitesi Çemişgezek MYO, Tunceli / TÜRKİYE.

El- mek: gokhanunlu@munzur.edu.tr

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9618-5614>

² Doç. Dr., Fırat Üniversitesi, İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Elazığ/TÜRKİYE

El-mek: skyalcin23@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3908-9204>

Abstract

Auxiliary words, which are important building blocks of a language, are extremely important for creating meaningful units in the language. While these auxiliary words are sometimes considered as a whole, sometimes they are evaluated under a separate heading. Whether these auxiliary elements are evaluated under a separate heading or as a whole, auxiliary elements are extremely important in creating the sentence and establishing more complex meaning relationships in the sentences. The auxiliary element is extremely important. Conjunctions, which we can evaluate as, are one of the indispensable elements of the language in order to act with all word types in the sentence and to determine all aspects of the judgment to be expressed and to deepen the meaning. In this context, the structure, origin and meaning of conjunctions in a language are important for that language.

In this study, the usage of the conjunction as a term, the concept of conjunction, the conjunctions of Uzbek Turkic and the origin of these conjunctions were emphasized, the conjunctions in Uzbek Turkic were classified according to their origins, this classification was converted into statistical data and the obtained findings were compared.

Keywords: Conjunction, Preposition Conjunction Difference, Conjunction Definitions, Conjunctions in Uzbek Turkic.

Giriş

Hem Selçuklular hem de Osmanlı döneminde dilbilimciler daha çok Arap gramer yapısı ile Türkçenin dilbilgisi kurallarını ve oluşum şekillerini incelemişlerdir. Bugün bağlaç olarak ifade ettiğimiz terim için Arapçada önemli yer tutan ya edat terimini kullanmışlar ya da bağlaçları edat başlığının altında incelemişlerdir.

Sayıları bir ikiyi geçmeyen dönemin gramer kitapları bir yana bırakılırsa yabancı dillerin gramerleri öğretilmeye çalışılmış, Türkçe gramer dersleri ve bu bilim göz ardı edilmiştir (Korkmaz, 2023: 276). Bu dönemde Türkçe üzerinde yapılan bilimsel çalışmalar değerli bulunmamıştır. Bu nedenle Türk gramerciliği yeteri kadar gelişmemiş, var olan gramer bilgileri de özellikle Arap gramerciliğinin etkisiyle oluşmuştur. Arapçanın kutsal bir dil olarak algılanması, medreselerde Arapça öğretimine önem verilmesi veya dönem okuryazarlarının Arapça ve Farsça kelimeleri kullanmaları toplum içinde değer görme, bilgili sayılma nişanesi olarak görüldüğünden Türk gramerciliği istenen ve beklenen seviyeye ulaşmamıştır. Yapılan çalışmalar ise Türkçenin gramer yapısına göre değil; Türkçeyi, Arapça yöntem ve kurallarla izaha mecbur kılmıştır. Cumhuriyetin ilk yılları dâhil olmak üzere yakın zamana kadar, hatta günümüzde dahi bağlaç terimi bu eski geleneğin etkisiyle edat başlığı altında incelenmiştir. Bunun nedeni gramerciliğimizin temelini Türkçe metot ve izaha dayanmamasıdır. Bağlacın kavram alanının belirlenmesi, bağlaç için yapılan tanımlar ve sınıflandırmaların genel görünümünün daha iyi anlaşılabilmesi için bağlaçların nasıl ele alındığına ve tanımlandığına bakmak gerekmektedir.

1. Terim Olarak Bağlaç

Üss-i Lisân-ı Türkî adlı eserinde Mehmed Sâdık “Edevat Beyanı” bölümünde edatlar içinde ünlem ve bağlaçları verirken edat- istifham başlığıyla pek çok soru sözcüğünü de edat olarak ifade etmiştir. Sâdık, edevat bölümünde nidâlar, ihtar, benzetme, soru, temenni gibi başlıklar ile değerlendirme yaparken (Toparlı – İlgin, 2022:59-74) Abdullah Ramiz Paşa, Emsile-i Türkiyye adlı eserinde “edevât ve hurûf-ı âtîfe ve râbita beyanı” ile “hurûf-ı nidâ beyanı” olarak iki bölümde ele aldığı edatların içine ünlem ve bağlaçları da dâhil ederek bağlaçları açıklamaya çalışmıştır. (İdben, 1999:154-165) Şemseddin Sami Nev-Usûl Sarf-ı Türki adlı eserinin yedinci babındarevabıt adıyla hem edat hem de bağlaçları bir arada göstererek döneminin gramer geleneğine uygun bir şekilde açıklama yapmıştır. Kısa olarak

verdiği bu bölümde bugün edat olarak değerlendirdiğimiz “gibi” sözcüğü bu başlık altında anlatılırken “fakat, zira, çünkü, ve, eğer...” gibi bağlaçlar da aynı bahis altında verilmiştir. Eserde Şemseddin Sami ünlemleri ayrı bir başlık altında “nida” olarak açıklarken (Hamit, 2018:111-112) Ahmet Cevat Emre, Türkçe Sarf ve Nahiv Eski Lisân-ı Osmânî ve Nahiv adlı eserinin edevat başlıklı bölümünde edatları: mütemmim edatları, rabıt edatları, iştikak edatları olarak üçe ayırmıştır. Emre'nin edevat için yaptığı tanımda “Hem harf hem de kelimedir.”, tabirini kullanması edatların harf de olabileceği düşüncesi açısından önem arz etmektedir. Günümüzde çatı ekleri içinde yer alan edilgen, işteş, dönüşlü filler ile ettirgen, oldurgan fiillerin oluşumunda kullanılan ekler (-l, -n, -ş, -t) harf olarak değerlendirilmiş ve edat olarak kabul edilmiştir. Bu bölümde rabıt edatları içinde bağlaçlar da gösterilmiştir (Sağol vd, 2004:229-230). Tâhir Ken'ân ise Kavâid -i Lisan-ı Türkî adlı eserinin fasl-ı evvel bölümünde edevat başlığı altında ünlemleri, “nasıl? , niçin?” gibi soru sözcükleri ile bağlaç ve edatları toplamış edevât, edevât-ı basite, edevât-ı mürekkebe başlıklarıyla acıklamalarda bulunmuştur. (Karahana – Gürsoy, 2004) Jean Deny, Türk Dili Grameri adlı eserinde edatlar başlığı altında edatları (postpositions), bağlaçlar (conjonctions), ünlemler (interjections) olmak üzere üçe ayırır ve “ilgiç” terimini kullanır. Bu eserde Deny, Türkçenin bağlaç kullanımına uygun bir dil olduğunu ifade ederken Fransızca ile karşılaştırmalar yapar. “ana baba, er geç, dört beş, beş on” örneklerini vererek bu örneklerde bağlaç kullanılmadığını Türkçenin bu hususta sadelikten yana olduğunu ifade eder. Bununla birlikte çoğu Arapça ve Farsçadan olmak üzere birçok bağlacı bünyesine aldığını belirterek bağlaçları örneklerle açıklar (Deny, 1941:589 – 676). “*Kelimededen küçük dil birliklerini, kelimeleri, kelime gruplarını ve cümleleri şekil ve mana bakımından birbirine bağlayan onlar arasında bir irtibat kuran edatlardır.*” (Ergin, 1999:352) tanımını kullanan Ergin, bağlaçları ayrı başlık halinde ele almazken Tahsin Banguoğlu, söz içinde iki kelimeyi, aynı değerde iki cümle unsurunu, iki yargıyı ve bazen de iki paragrafı bağlamaya yarayan kelimelere “bağlam” (Banguoğlu, 2019:390), diyerek bağlam terimini ortaya atar. Bağlaçların başlıca görevleri kelime, kelime grubu ve cümleleri birbirine bağlamaktır. Tümlene değil, girişik birleşik cümle yapısının hâkim olduğu Türkçede, Türkçe asıllı bağlaçların yanı sıra tümlene birleşik cümle yapısı hâkim dillerden olan Arapça ve Farsçadan geçen bağlaçların kullanıldığını belirten (Tiken, 2020:67) Kâmil, cümle yapısıyla bağlaç arasındaki ilişkilere ve Türkçenin cümle yapısına dikkat çeker. Bağlaçları sözcükler, sözcük grupları ve cümleler arasında anlam ve biçim ilişkisi kuran öğeler şeklinde tanımlar ve sıralama bağlaçları, denkleştirme bağlaçları, karşılaştırma bağlaçları, cümle başı bağlaçları, sona gelen bağlaçlar olmak üzere beşe ayıran (Demir, Yılmaz 2005:200) Nurettin Demir ve Emine Yılmaz bağlaçları hem tanımlar hem de sınıflandırır. Günay Karaağaç; “*sözleri, söz öbeklerini veya cümleleri bir araya getirmeye yarayan çekimlik bağlı birimlerdir*” şeklinde tanımladığı bağlaçların işlevine dikkat çekerken Eker, eş görevli ya da birbiriyle ilgili sözcükleri sözcük öbeklerini özellikle tümceleri bağlamaya yarayan; bunlar arasında anlam ve kimi zaman biçim bakımından bağlantı sağlayan unsurlar olarak tanımlayıp edatlarda anlam öğesinin, diğer sözcük türlerine oranla daha az işlevsel olduğunu ve bağlaçların bu konuda bir istisna oluşturduğunu belirterek edat ve bağlaç arasındaki farka dikkat çekmiştir (Karaağaç, 2019:434; Eker, 2011:381 -382).

Zeynep Korkmaz ise “*bağlaçlar, cümleleri cümle içindeki kelime gruplarını ya şekil ya anlam bakımından birbirine bağlayan sözlerdir*” tanımını bağlaçlar için kullanır (Korkmaz, 2023:291). Ahmet Buran, “*Türkçede Kelimelerin Ekleşmesi ve Eklerin Kökeni*” adlı makalesinde sözcükleri “asıl kelimeler” ve “yardımcı kelimeler” olarak iki temel gruba ayırmış, edatları yardımcı kelimeler sınıfına alırken Ercan Alkaya ile bağlaç için şu tanımları yapar: “*Kelimeleri kelime gruplarını, cümleleri şekil ve anlam bakımından birbirine bağlayan, bunlar arasında ilgi kuran kelimelerdir*” (Buran, 1999:207-214; Buran ve Alkaya 2018:73). Rıdvan Öztürk bağlaçlar için sözcükleri, sözcük gruplarını ve cümleleri şekil ve anlam bakımından birbirine bağlayan kelimeler olarak (Öztürk, 2005:85) tanımlarken Mevlüt Gültekin, Hikmet Koraş ve Mukhabat Kurbanova'nın birlikte kaleme aldıkları *Özbek Türkçesi* adlı eserde bağlaçlar, edat alt başlığı içinde değerlendirilmiştir. Edatlar tek başına bir hareketi ve nesneyi karşılamayan görevli kelimeler olarak tanımlanırken bağlaçlar “*Kelimeleri kelime gruplarını ve*

cümleleri birbirine bağlayan ve anlam ilgisi kuran kelimelerdir.” şeklinde tanımlanmıştır. Bu eserde yapılan tanım diğer bilim insanlarından pek de farklı bir tanım olmamasına rağmen eser son dönem gramer kitapları içinde bağlaçların edat başlığı altında değerlendirilmesi açısından önem taşımaktadır. Haydar Ediskun, bağlaçlar için başlı başına anlamları olmayan; fakat cümleleri, eş görevli kelimeleri ya da kelime öbeklerini hem biçimce hem anlamca birbirine bağlayan kelimeler, (Ediskun, 1999:302-321) tanımlamasını yaparak edat ve bağlaç arasındaki farkları açıklar. *Sözcük Türleri* adlı eserde Neşe Atabay, İbrahim Kutluk, Sevgi Özel bağlaçlar için eş görevli ya da birbiriyle ilgili sözcükleri, sözcük öbeklerini, özellikle tümceleri bağlamaya yarayan, bunlar arasında anlam ve kimi zaman biçim bakımından bağlantı kuran sözcüklerdir (Atabay vd., 1983:145) tanımını yaparak görev ve kullanımına göre bağlaçlar, biçim bakımından bağlaçlar olmak üzere bağlaçları iki gruba ayırırlar. Tahir Nejat Gencan, anlamca ilgili tümceleri, kavramları ya da görevdeş öğeleri bağlamaya yarayan sözcüklerdir (Gencan, 1979:446), şeklinde tanımlarken Mehmet Hengirmen, eş görevli sözcükleri, sözcük öbeklerini ve cümleleri birbirine bağlayan sözcükler (Hengirmen, 2006:175), şeklinde bir tanımlama yapar.

Bağlaç için yapılan tanımlar genellikle paralellik göstermekle birlikte burada önemli olan husus bağlaç için kullanılan terminolojinin ve sınıflandırmanın farklılık göstermesidir. Bilim insanlarının bağlaç için yaptıkları adlandırmalar şu şekilde özetlenebilir:

Tablo 1. Bilim İnsanlarının Sınıflandırmaları

Bilim İnsanı	Bağlama Edatı / Edat Alt Başlığı	Bağlaç / Bağlam (Ayrı Terim olarak)
Muharrem Ergin	+	
Tuncer Gülensoy	+	
Grönbech		+
Tahsin Banguoğlu		+
Jean Deny	+	
Oya Adalı		+
Kononov		+
Kaya Bilgegil		+
Necmettin Hacıeminoğlu	+	
Tahir Nejat Gencan		+
Zeynep Korkmaz		+
Janos Eckman	+	
Ahmet Buran	+	
Ercan Alkaya		+
Süleyman Kaan Yalçın		+

Leyla Karahan “bağlama grubu” terimini kullanmıştır. Bunların dışında daha eski dönemlerin dil bilimcileri Arap gramer kurallarının etkisiyle bağlaç için rabıt, rabıta terimini kullanmışlardır.

2. Bağlaçların Özellikleri ve Sınıflandırılması

2.1. Bağlaçların Özellikleri

Bağlaçların yukarıdaki tanımlar ışığında özelliklerini şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Bağlaçlar bağlama görevi üstlenerek kelime ve cümleleri birbirine bağlayan unsurlar olduklarından anlam ve anlatım incelikleri oluştururlar.
2. Edatlarla bazı şekil ortaklıkları bulunmasına rağmen bağlaçlar kullanım yerleri açısından farklılık gösterir.

3. Başka sözcük türlerinden alınan bazı şekiller (zaman zarfları, edatlar, zarf – fiiler vb.) bazen cümlede bağlaç olarak kullanılabilirler halde, bağlaçlar başka kelime sınıflarına geçmez.
4. Bağlaçlar ad soylu sözcükler oldukları halde bağlaçlar özne, nesne, tümleç ve yüklem görevi yapmazlar. (Korkmaz, 2003:1094)

2.2. Bağlaçların Sınıflandırılması

Bağlaçların terim olarak kullanımı konusunda birlik olmadığı gibi bağlaçların sınıflandırılması hususunda da bir birlik mevcut değildir. Bu birliğin oluşmamasının sebebi ise yapılan sınıflandırmalarda bağlaçların farklı yönlerinin dikkate alınmasıdır. Kimi araştırmacılar bağlaçları kökenlerine göre sınıflandırırken kimileri cümleye kazandırdığı anlama göre sınıflandırma yapmakta kimileri yapısına göre sınıflandırma yaparken kimileri de daha farklı bakış açılarıyla sınıflandırma yapmaktadır.

Zeynep Korkmaz bağlaçları şu şekilde sınıflandırır:

I. Kökenlerine Göre Bağlaçlar

1. Yabancı kökenli bağlaçlar
2. Karışık kökenli bağlaçlar

II. Şekil ve Şekil Yapısına Göre Bağlaçlar

1. Tek kelimedenden oluşan bağlaçlar
2. Gruplar halinde oluşan bağlaçlar (Edat grupları, sıfat – fiil grubu, zarf – fiil grubu, ünlem grubu şeklinde oluşur, yan yana gelen kelimeler topluluğundan oluşur.)
3. Yalın ya da iki kelimedenden oluşan bazı bağlaçlar karşılaştırma yoluyla tekrar ile oluşur.
4. Cümle yapısında olan bağlaçlar

III. İşlevlerine ve Cümledeki Yerlerine Göre Bağlaçlar

1. Sıralama Bağlaçları
2. Denkleştirme – Karşılaştırma – Seçme Bağlaçları
3. Pekileştirme Bağlaçları
4. Nöbetleşme Bağlaçları
5. Cümle Bağlayıcısı Niteliğindeki Bağlaçlar
6. Cümle Bağlayıcısı Niteliğindeki Bağlaçların İşlev Bakımından Sınıflandırılması
 - 6.1. Açıklama bildiren cümle bağlayıcıları
 - 6.2. Sonuç Bildiren Cümle Bağlayıcıları
 - 6.3. Üsteleme Bildiren Cümle Bağlayıcıları
 - 6.4. Sebep Bildiren Cümle Bağlayıcıları
 - 6.5. Zıtlık Bildiren Cümle Bağlayıcıları
 - 6.6. Daha Başka İşlevlerle Kullanılan Cümle Bağlayıcıları (Korkmaz, 2003:1094 – 1136)

Tahsin Banguoğlu ise şu şekilde sınıflama yapar:

1. Ulama bağlamları
2. Ayırtlama bağlamları
3. Karşıtlama bağlamları,
4. Almaşma bağlamları
5. Üsteleme bağlamları
6. Açıklama bağlamları
7. Salt bağlamlar
8. Yer verme bağlamları
9. Sebep bağlamları
10. Sonuç bağlamları
11. Amaç bağlamları
12. Şart bağlamları (Banguoğlu, 2019:391 -393)

Nurettin Demir ve Emine Yılmaz ise şu şekilde sınıflandırma yapmıştır:

1. Sıralama bağlaçları “ve, ile”
2. Denkleştirme bağlaçları “ya,veya, yahut”
3. Karşılaştırma bağlaçları “...dA ...dA, ya... ya..., hem... hem...”
4. Cümle başı bağlaçları “fakat, lakin, ancak, yalnız, ama, keşke, yeter ki, sanki, hatta, çünkü”
5. Sona gelen bağlaçlar “değil, dahi, dA, ise, bile, ya”

Neşe Atabay, İbrahim Kutluk ve Sevgi Özel ise şu şekilde sınıflandırma yapar:

1. Görev ve Kullanımlarına Göre Bağlaçlar
2. Biçim bakımından Bağlaçlar
 - 2.1. Yalın bağlaçlar
 - 2.2. Türemiş bağlaçlar
 - 2.3. Birleşik Bağlaçlar
 - 2.4. Öbekleşmiş Bağlaçlar (Atabay vd., 1983:146 -179)

Mehmet Hengirmen ise şu şekilde sınıflandırma yapar:

1. Biçim Bakımından Bağlaçlar
 - 1.1. Yalın bağlaçlar
 - 1.2. Türemiş bağlaçlar
 - 1.3. Birleşik Bağlaçlar
 - 1.4. Öbekleşmiş Bağlaçlar
2. Yinelenen Bağlaçlar (Hengirmen, 2006:175 – 190)

Tahir Nejat Gencan ise şu sınıflandırmayı yapmıştır:

1. Yalın bağlaçlar: ve, ile, gibi, de, dahi, bile, yine (gene) hele...
2. Türemiş bağlaçlar: üstelik, yalnız, ancak, örneğin, gerçekten...
3. Bileşik bağlaçlar: Halbuki (oysaki), yoksa, nitekim...
4. Öbekleşmiş bağlaçlar: öylesine ki, nasıl ki, demek ki, kaldı ki, yeter ki, elverir ki, şu kadar ki, bununla birlikte, onun için, bundan ötürü, gerek... gerek...
5. Yabancı kökenli bağlaçlar: ne... ne..., ki, mademki, güya, zira, kâh... kâh, hatta, bazen, ama, fakat, lakin, meğer, yani, hem, ya..., ya, yahut, veya. (Gencan, 1979:477)

Muharrem Ergin ise edat başlığı altında verdiği bağlaçlar için şu sınıflandırmayı yapmıştır:

1. Sıralama edatları
2. Denkleştirme edatları
3. Karşılaştırma edatları
4. Cümle başı edatları
5. Sona gelen edatlar (Ergin, 1999:352 – 357)

Bağlaçların tanımları, özellikleri ve sınıflandırılmalarına değindikten sonra bu yapının daha iyi anlaşılabilmesi için çoğu zaman bu yapıyla karıştırılan edat unsurunun tanımlanmasına ve bağlaçlardan ayrılan özelliklerine de değinilmesi gerekmektedir.

3.Edatların Tanımı ve Özellikleri

Zeynep Korkmaz; edatları “yalnız aşlarına anlamları olmayan ad ve ad soylu kelime ve kelime gruplarından sonra gelerek anlam bakımından bunlarla sıkı sıkıya bağlı bulunan, gramer bakımından onlara hakim olan ve eklendikleri kelimelerle cümlenin öteki kelimeleri arasında çeşitli anlam ilişkileri kuran görevli sözcüktür”(Korkmaz, 2003:1052) şeklinde tanımlarken Janos Eckmann; “son çekim edatları, kendisiyle bir söz öbeğinin oluşturduğu ve sözden sonra gelen ayrı sözcüktür”; durum ekleri ile belirtilmeyen anlamların ifadesine yararlar (Eckmann, 2021:93) diye tanımlamıştır. *Türk Lehçeleri Grameri* adlı eserde, edatlar tek başına anlamları olmayan, isim ve isim soylu kelimelerden sonra gelerek eklendikleri kelimeler ile cümlenin öteki kelimeleri arasında çeşitli anlam ilişkileri kuran görevli kelimeler (Ercilasun,

2007:214) olarak açıklanırken Oya Adalı ilgiç terimini kullanarak şu tanımlamayı yapar: “*Addan sonra yer alan adla doğrudan ya da belli durum ardılları aracılığıyla birlik oluşturan görevsel öncüllere ilgiç denir*” (Adalı, 2004:40).

3.1. Edatların Özellikleri

Genelde yapılan tanımlar benzer olmakla birlikte bu tanımlar edatların özelliklerini de ortaya koyar. Alkaya (2022:42) edatların özelliklerini şu şekilde ifade etmektedir:

1. Tek başlarına bir anlamları yoktur.
2. Anlamları ve görevleri birlikte kullanıldıkları kelimeler ile ortaya çıkar.
3. Edatlar cümlede kelime veya kelime birlikleri arasındaki ilişkiyi sağlamaya yararlar.
4. Edatlar gramer görevli kelimelerdir.
5. Edatlar cümlede kendi başlarına bir öge olamazlar, geldikleri kelimeyle birlikte cümlenin ögesi olurlar.
6. Edatlar kendilerinden önce gelen kelimenin belirli bir hal ekiyle kullanılmasını talep ederler.
7. Edatların yeri bellidir, mutlaka isimden sonra gelerek kullanılırlar.
8. Edatlar görevleri bakımından hâl ekine benzerler.

3.2. Edatlar ile Bağlaçlar Arasındaki Farklar

Genel olarak bağlaç için yapılan tanımlara baktığımızda yapılan tanımların benzer olduğu görülürken İngilizcede conjunction olarak adlandırılan terimin Türkçe için isimlendirilmesi ve sınıflandırılmasında genel bir görüş birliğinin sağlanmadığı açıktır. Bu birlikteliğin oluşmamasının sebeplerinden biri bağlaç ve edatların tek başlarına anlamlarının olmaması, cümle içinde görevli kelimeler olmaları, birlikte kullanıldıkları kelimelerle anlam kazanmalarındır. Bu yönleriyle ortaklıkları olan edat ve bağlaçların birbirinden ayrılan birçok yönü mevcuttur:

1. Edatlar isim ve isim soylu sözcükler ile kullanılır, bağlaçların ise böyle bir zorunluluğu yoktur (Korkmaz, 2023:281).
2. Bağlaçların özelliği sözcükler ve söz öbekleri arasında bir bağ oluşturmaktadır. Bu bağlayıcılık etkisiyle çeşitli anlam ilgilerinin ortaya çıkması doğaldır; ancak bağlacın ilk görevi sözcükleri ve söz öbeklerini, cümleleri bağlamasıdır. Edat görevli bir sözcüğün cümlede kazandığı ilk görev ise birlikte kullanıldığı sözcüklere bazı anlamlar yüklemesidir (Yavuz, 2013:43).

Bu farkları göz önüne alarak bağlaçların kelimelere anlam kazandırmadığını kelime ve kelime gruplarını bağladığını, sadece isim veya isim soylu sözcüklerle ilişkili olmadığını, diğer tüm sözcük türleriyle ilişki içinde olduğunu söylemek gerekir. Bu söylem doğrultusunda makaleye konu Özbek Türkçesindeki bağlaçlar incelendiğinde aşağıdaki bağlaç yapılarının ortaya çıktığı görülmektedir.

4. Özbek Türkçesinde Bağlaçlar

Özbek dilbiliminde sözcük türleri; müstakil sözler (mustaqil soʻzlar), özel kelimeler (alohida soʻzlar) ve yardımcı kelimeler (yordamchi soʻzlar) olarak sınıflandırılmaktadır. Bu sınıflandırma içerisinde bağlaçlar, yardımcı kelimeler bölümünde yer almaktadır (Tuğlacı, 2019:8). Genel olarak Özbek Türkçesinde bağlaçlar, kelimeleri, kelime gruplarını, basit cümleleri ve bazen de paragrafları birbirine bağlarken gramatikal yönden değişmeyen, çekime girmeyen ve tek başına bir anlam taşımayan unsurlardır (Yıldırım, 2012:243). Özbek Türkçesinde genel olarak şu bağlaçlara rastlanmaktadır:

vä “ve”

İki kelime veya cümle arasında ilişki kuran bu bağlaç Arapça kökenlidir. Sıralama bağlacı olarak değerlendirilebilir.

Bu ölkədə adämzâdning yaşâşivä öz ilk mädâniyätini yârâtişi üçün cüdä kulây tâbiyy şârâit bolgân. (Biray, 2020:426)

“Bu ülkede insanlık yaşam ve medeniyetini yaratmak için çok doğal koşullar bulmuştur.”

bilän “ve, ile”

Sıralama bağlaçlarından biridir. ET. birle> bilän

Şe’rläridä insâning zâmân bilän häyât münâsâbâtläri äks atgân. (Biray, 2020:428)

“Şiirlerinde insanın zaman ve hayatla olan ilişkilerini yansıtır.”

häm “ile, ve”

Farsça kökenli sıralama bağlaçlarından biridir.

Kitap häm dâftâr sâtib âldım. (Buran - Alkaya, 2018:73)

“Kitap ve defter satın aldım.”

yâ “yahut, veya, yoksa”

Denkleştirme bağlaçlarından biridir. Farsça

İdingä ertâ bilän yâ keçqurün (Buran, Alkaya, 2018:66)

“Öbür gün veya akşam”

yâki “veya”

Denkleştirme bağlacıdır. Far. Yâ + T. Ki

Bu bağlaç için Shavkat Rahmatullayev O’zbek Tilinin Etimogik Lu’gati adlı eserinde yâ ayırıcı bağlacının Tacikçe olduğunu ki bağlacının ise Türkçe olduğunu ifade etmektedir.

Qışlâkdän kiçkinä bir havli âlämiz-muning yârim puligä yâki üçdän birigä (Coşkun, 2017:176) “Köyden bir avlu alırız, bunun yarı parasına veya üçte birine.”

yâhud “veya, yahut”

Denkleştirme bağlacıdır. Far. Yâ + Far. höd (Karaağaç, 2015:335)

Bir yâmâqçi yaki mârdikârçi öz xâtinini urâdir, sökâdir, tepkilâydir. (Coşkun, 2017:176)

“Bir yamacı veya gündelikçi kendi karısını döver, söver, tekmeler.”

ne... ne “ne ...ne”

Karşılaştırma ve olumsuzluk anlamı taşıyan bağlaçtır. Bu bağlaç tekrarlı bir bağlaç olduğundan bağlacı oluşturan kelimeleri tek düşünmek gerekir. “ne” sözcüğü Köktürk Yazıtlarında da kullanılan bir kelime olup soru sıfatı, soru zamiri görevleriyle kullanılmıştır. Buradan hareketle Muharrem Ergin (Ergin, 1999: 354) ve Tuncer Gülensoy kelimenin Türkçe olduğunu söylemektedir (Gülensoy, 2011-1: 605), bu görüşün dışında “ne” kelimesinin Toharca olduğu görüşü de mevcuttur. Kelimenin kökenini başka dillerde arayan dilbilimcilerin çıkış noktası ise soru anlamı oluşturan bir kelimenin aynı anda olumsuzluk anlamı oluşturabilmesi için dilin çok uzun bir zamana ihtiyacı olması ve tarihî metinler ile bu anlam geçişinin görülebilmesi gerekir. Bu durumdan ötürü ne...ne bağlacı ile “ne” soru zamirinin farklı kökenlerden geldiği görüşü doğmuştur. Bu bakış açısıyla Räsänen kelimenin Rusça olduğunu söylerken kelimenin Farsça veya Latince olabileceği de ileri sürülmüştür.

Ne huquq bâr ne imkân?

Ne ong bârdir ve ne sol (Öztürk, 2005:86)

“Ne hukuk var ne imkân

Ne sağ var ne sol”

häm ...häm “hem ...hem”

Karşılaştırma yapma, sıralama anlatan bağlaçtır. Günay Karaağaç, Türkçenin Alıntılar Sözlüğünde “hem” kelimesinin bir kimseyi uyarmak, bir şeyi açıklamak veya anlamı güçlendirmek için ‘özellikle’, ‘zaten’, ‘bir de’, şurası var ki anlamında kullanıldığını, ikinci cümleyi birinci cümleye bağladığını belirterek kelimenin kökeninin Farsça olduğunu ifade eder.

Häm cânigä häm mäligä qasdqılğan ekän (Coşkun, 2017:177)

“Hem canına hem malına kastetmiş.”

gâhâ ...gâhâ “bazen ...bazen”

İki veya daha fazla unsuru bağlayan karşılaştırma bağlacıdır. Günay Karaağaç Türkçenin Alıntılar Sözlüğü adlı eserinde “gah” kelimesi için (< Far. gah) bk. kâh // gâhi (<Far. gâhi): bazen ara sıra, açıklamasını yapmaktadır. Farsça ile yoğun ilişki içerisinde olan Özbek Türkçesi için kelimenin kökeninin Farsça olduğunu söyleyebiliriz.

Gâhâ huşçaqaqsız gâhâ äsäbiy. (Buran – Alkaya, 2018)

“Bazen neşelisiniz bazen asabi”

gâ... gâ... gâh(i)... gâh(i) “bazen... bazen, kâh...kâh”

Karşılaştırma bağlaçlarındandır. Farsça kökenli bağlaçtır.

...âlçâq vä äyänç bir it! U öz-özini gâh ärsłân rängigä, gâh qâplân rängigä gâh şer vä gâh er boyaqłarigä boyâb körsätädi. (Coşkun, 2017: 176)

“... alçak ve iğrenç bir it! O kendini bazen aslan rengine bazen kaplan rengine ve bazen de insan rengine boyamış olarak gösterir.”

gâhidä ... gâhidä... “bazen ...bazen ...”

Karşılaştırma bağlaçlarından biridir. gâhi + dä

Gâhidä birân mäslähät bilän kelsä, gâhidä birân quvânçini bähäm köriş üçün kelädi. (Coşkun, 2017: 177)

“Bazen bir öğütle gelse, bazen de bir sevincini paylaşmaya gelir.”

xâh(i)... xâh(i) ... “ister... ister...”

Karşılaştırma bağlaçlarındadır. Günay Karaağaç Türkçenin Alıntılar Sözlüğü adlı eserinde “gah” kelimesi için (< Far. gah) bk. kâh // gâhi (<Far. gâhi): bazen ara sıra, açıklamasını yapar, Özbek Türkçesi de Farsça ile ilişkili olduğundan bu bağlaç da Farsçadan alıntıdır.

Xâhi şâning xâhi şânmäng!

“İster inanın ister inanmayın!”

istâr ...istâr... “ister... ister...”

Karşılaştırma bağlacı olarak sınıflandırabileceğimiz, iki zıtlık arasında seçimde ayrıcalık göstermeyen bu bağlaç için ET. istâ- ~ iztâ- “istemek” fiilini köken olarak gösterebiliriz.

İstâr kelsin, istâr kelmäsin.

“İster gelsin ister gelmesin.”

keräk ...keräk ... “gerek ...gerek ...”

Karşılaştırma bağlacı olarak sınıflandırabileceğimiz bu bağlaç sıralanan öğelerin eşit bir şekilde dağılımını gösterir, sıralanan öğeler içinde birinin diğerinden daha önemli veya daha önemsiz olduğunu göstermez; denklik, eşitlik anlamı verir. Bağlacın ET. kerge- fiilinin gelişmesi ve tekrarlanması yoluyla oluştuğunu söyleyebiliriz.

Biz keräk bolgändä sorâq sorâyımız, keräk bolgändä qârälâş nutqı bilän ortägä çıqamız. (Coşkun, 2017:178)

“Biz gerek olduğunda soru sorarız, gerektiğinde karalama kampanyasıyla ortaya çıkarız.”

yâ ...yâ ... “ya ...ya...”

Farsça yâ kelimesinin yinelenmesiyle oluşan karşılaştırma bağlacı olarak tanımlayabileceğimiz yâ ...yâ... iki unsurdan birini seçtirme yoluyla karşılaştırma yapar.

Yâ mustäqillik ya o’lim

“Ya istiklal ya ölüm.”

yâ ...yâinki “ya ...ya da”

Farsça yâ kelimesinin Türkçe ki ile kalıplaştığı karşılaştırma bağlacıdır. yâki ...vâyâki ... , yâ ...yâki ...bağlaçlarıyla aynı işleve sahiptir.

ämmâ “ama, fakat”

Günay Karaağaç, Türkçenin Alıntılar Sözlüğünde bu bağlacın kökeninin Arapça olduğunu pekiştirme ve dikkat çekme amacıyla “amma” şekline gelebildiğini ifade eder. Türk Dil Kurumu Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğünde bağlacın kökeni Arapça olarak gösterilmektedir.

Qârnim toq ämmâ zerikdim. (Coşkun, 2017:178)

“Karnım tok; ama canım sıkıldı.”

ämmâ - lekin “fakat”

Arapça kökenli bu bağlaç Özbek Türkçesinde birlikte kullanılarak “fakat” anlamı taşımaktadır, cümle başı bağlaçları arasında değerlendirilebilir. Araştırmacılar bu bağlaçların Arapça kökenli oldukları konusunda birleşirler. Bu iki bağlaç Özbek Türkçesinde birlikte kullanılabilirdiği gibi ayrı ayrı da kullanılabilir. Zıtlık içeren bu bağlaçlarda karşı çıkma, daha önce söylenen yargıya karşıt bir yargıyla bağlama görevinde kullanılırlar.

O’sha payt bir kapalak odamning q’olga q’ondi, ämmâ – lekin u boshqa qo’li bilan kapalakni haydab yubordi. (Gültekin vd, 2019:63)

birâq “ama, fakat”

Ama, fakat anlamına gelen zıtlık bağlacı olarak tanımlayabileceğimiz bu bağlaç aynı zamanda cümle başı bağlacıdır. Bu bağlaç Yeni Uygur Türkçesinde de kullanılmaktadır.

Lâlâ baqırdı birâq Nâdirâ eşitmâdi. (Buran - Alkaya, 2018:74)

“Lale bağırdı; fakat Nadire duymadı.”

ägär “eğer”

Şart, koşul bildiren bu bağlaç için Günay Karaağaç (<Far. eger): “Şart anlamını güçlendirmek için şartlı cümlelerin başına gelir.” (Karaağaç, 2015:257) açıklamasını yapmaktadır. Shavkat Rahmatullayev koşul yan cümlelerinin başına gelir ve –se, -sa, koşul anlamıyla ifade edilen anlamı güçlendirir (Rahmatullayev, 2009:7) açıklamasını yapar.

Ägar maslahat ko’rsalaringiz bu to’g’rida uning bilan kengaship ko’rar edim. (Gültekin vd, 2019:63)

“Eğer uygun görürseniz bu konuda onunla konuşurdum.”

gär “eğer”

Ägär bağlacının başındaki ä foneminin düşmesiyle oluşmuştur (Rahmatullayev, 2009:7) Koşul anlamı içeren bir bağlaçtır.

Ägärda, ägärchi “eğer”

Bu bağlaçlar +da ve +chi ekleri ile ägär bağlacından türemiştir. (Rahmatullayev, 2009:7)

bäşärti “eğer”

Koşul anlamı taşıyan bu bağlacın kökeninin Şavkat Rahmatullayev, O’zbek Tilinin Etimologik Lu’gati III adlı eserinde Arapça olduğunu Tacikçe ekle oluştuğunu belirtmektedir.

gärçi “her ne kadar, gerçi”

Bu bağlacın kökenini Şavkat Rahmatullayev, Tacikçe koşul bağlacı olan “gar” ile ilişkilendirirken Günay Karaağaç kelimenin Farsça olduğu bilgisini vermektedir. Necmettin Hacıeminoğlu ise bağlacın Çağatay ve Kıpçak Türkçesinde kullanılmış cümle başı bağlacı olduğunu belirtir.

...gärçi başqa mahkümning uluğı bolsä dä ... (Coşkun, 2017:180)

“... gerçi diğer mahkumun büyüğü olsa da...”

çünkü “çünkü”

Sebepliliği içeren bu bağlacın kökenini Zeynep Korkmaz Farsça bağlaçlar (Korkmaz, 2003: 1095) içinde göstermektedir. Günay Karaağaç (< Far. çün + ki) açıklamasını yapar. Buradaki +ki ekinin “kim” bağlama zamiri yahut Farsça “ki” bağlacı olduğu hususunda iki farklı görüş mevcuttur.

Kümüş, çünkü bu heç bir vaqt bolädirgan gäp emäs (Coşkun, 2017:180)

“Küsmüş; çünkü bu hiçbir vakit söylenecek söz değil.”

mädâmiki “mademki”

Sebepliliği bildiren bu bağlaç karışık yapıllı bir bağlaç türü olarak karşımıza çıkar. Günay Karaağaç (<Ar. mädâm + Far. -ki) açıklamasını yaparken, kelimenin kökeni hakkında Türk Dil Kurumunda da aynı açıklamayı yapar.

Mädâmiki şundâg ekän nima qıläsiz şu maxluq bilän muâmälä qılıp? (Coşkun, 2017:180) “Mademki böyleymiş şu mahlûkla neden ilgileniyorsunuz?”

göya “sanki, güya”

Bilim insanlarının ortak kanısı bağlacın kökeninin Farsça olduğudur.

Göyâ här narsä yälğiz mätäm... (Coşkun, 2017:181)

“Güya her şey yalnız matem...”

xuddi “sanki, güya”

Şavkat Rahmatullayev, O’zbek Tilinin Etimologik Lu’gati adlı eserinde kelimenin Tacikçe şekliyle Özbekçeye geçtiğini ifade eder. (Rahmatullayev, 2009:244)

Gäp soräsäm xuddi tili yoq säğävdäy (Coşkun, 2017:181)

“Soru sorsam sanki dilsiz gibi”

älälxusus “özellikle”

Arapça kökenli bir bağlaçtır.

Bu vähidän tāmam fuqarâ vä älälxusüs bayanlar...

“Bu yönden bütün fakirler ve özellikle zenginler...”

bāvucüd “bununla beraber”

... dävlat adamigä qasd qılgäni üçün fälân maddälar boyıçâ âliy cüzâgâ âliy cüzâgâ hükm qılış kerak bolsa da bāvucüd Ölkä härbiy sudining säyyâr ...

“... devlet adamına kastettiği için falan maddeler gereğince büyük cezaya çarptırmak gerekse de bununla beraber ülke askeri mahkemesi...”

bälki “belki”

SevanNişanyan Arapça “bal” kelimesine Farsça “+ki” ilgi ekinin eklenmesiyle oluştuğunu ifade ederken Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük’te kelimenin “Ar. bel + Far. ki” birleşiminden oluştuğu ifade edilmektedir; ancak bağlacın “bälkim” şeklindeki kullanımı +ki ekinin Farsça değil de Türkçe “kim” bağlama zamirinden gelmiş olabileceğini de düşündürmektedir.

Bälki bâşqa käplär häm çıgıp qalar.

“Belki başka sözler de çıkar.”

bolmäsä “o halde olmazsa”

Türkçe kökenli bir bağlaçtır.

Bolöäsä oçaqdä kiçik çaynâkdä çây bâr älä kir. (Coşkun, 2017:182)

“Olmazsa ocakta küçük çaydanlıkta çay var, alıver.”

çünânçı “mesela”

ShavkatRahmatullayev, O’zbekTilininEtimologikLu’gati adlı eserinde kelimenin kökeninin Tacikçe olduğunu belirtir. (Rahmatullayev, 2009:259)

... şäriätimizdä bâr çünânçı cänâbi hästi payğambärimiz ...

“... dinimizde var, mesela Hz. Peygamberimiz...”

demäk “demek, yani öyleyse”

Türkçe bağlaçtır.

Demäk, epik klişeler bärçä dâstânlärdä...

“Demek epik klişeler bütün destanlarda...”

ihtimâl “belki”

Günay Karaağaç kelimenin Arapça olduğunu ifade ederken TDK Türkçe Sözlük de kelimenin Arapça olduğunu belirtir.

Demädim ehtimâl könärdi... (Buran – Alkaya, 2018:74)

“Demedim belki razı olurdu.

hâlbuki “hâlbuki, oysa, oysaki”

TDK Türkçe Sözlük’te kelime Ar. hal + T. bu + Far. ki şeklinde izah edilir, karma yapılı bir bağlaçtır. Zıtlık gösteren bağlaçlardandır.

Hâlbuki uni tosip tutar.

“Halbuki onu engelleyip duruyor.”

härhâldä “galiba, belki, muhakkak”

Günay Karaağaç kelimenin Far. her + Ar. hal + T. +de şeklinde olduğunu belirtir. Karma yapılı bağlaçlardandır. Tahmin, olasılık anlamı da içerir.

Härhâlda müslümân

“Galiba müslüman”

hättâ “hatta”

Bile, üstelik, ayrıca anlamlarına gelen bağlaç Arapça kökenli olup bir önceki cümleye açıklama anlamı katar.

Sofi cim qaldi. Hättâ közläriğä yaş kelgänday boldi. (Coşkun, 2017:183)

“Sofi sessiz kaldı; hatta gözlerinden yaş gelecek gibiydi.”

qaläversä “kaldı ki nitekim”

Türkçe kökenli bir bağlaçtır.

Qäläversa Äzärbäycän respublikası rähbärläri...

“Nitekim bugün Azerbaycan Cumhuriyeti yöneticileri...”

mäsälän “mesela”

Söz gelişi, örneğin anlamına gelen bu bağlaç Arapça kökenlidir.

Mäsälän Zährânin gätası...

“Meselâ Zehra'nın babası...”

yä’ni “yani”

Günay Karaağaç sözcüğün kökenini Arapça olarak verir. Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük’te de Arapça kökenli olarak gösterilmektedir.

Taşqari älämdä yä’ni öz hävlisindän taşqaridä... (Coşkun, 2017:184)

“Dış dünyada yani kendi öz avlusunun dışında...”

zâtän “zaten”

Doğrusunu isterseniz anlamındaki kelime hem Günay Karaağaç hem de TDK Türkçe Sözlük’te Arapça kökenli olarak gösterilmektedir.

... Zâten uning toxtâşini kim istâr edi, deysiz? (Coşkun, 2017:184)

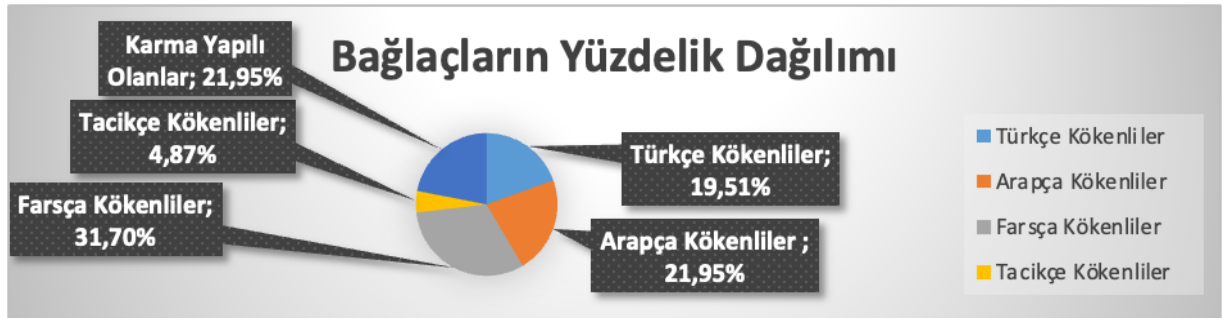
“Zaten onun durmasını kim isterdi, dersiniz?”

Tablo 2. Tespit Edilen Bağlaçların Etimolojisi ve Dağılımı

	BAĞLAÇ	KÖKENİ		BAĞLAÇ	KÖKENİ
1	bilän “ve, ile”	Türkçe	22	bäşarti “eğer”	Arapça + Tacikçe
2	vä “ve”	Arapça	23	gärçi “her ne kadar, gerçi”	Farsça
3	häm “ile, ve”	Farsça	24	çünkü “çünkü”	Farsça
4	yâ “yahut, veya, yoksa”	Farsça	25	mädâmiki “mademki”	Arapça + Farsça
5	yâki “veya”	Farsça + Türkçe	26	göya “sanki, güya”	Farsça
6	yâhud “veya, yahut”	Farsça + Farsça	27	xuddi “sanki, güya”	Tacikçe
7	ne... ne “ne ...ne”	Türkçe	28	älälxusus “özellikle”	Arapça

8	häm ...häm “hem ...hem”	Farsça	29	bāvucüd “bununla beraber”	Arapça
9	gâhâ ...gâhâ “bazen ...bazen”	Farsça	30	bälki “belki”	Arapça + Farsça
10	gâ... gâ... gâh(i)... gâh(i) “bazen... bazen, kâh...kâh”	Farsça	31	bolmäsä “o halde olmazsa”	Türkçe
11	gâhidä ... gâhidä... “bazen ...bazen ...”	Farsça + Türkçe	32	çünânçi “mesela”	Tacikçe
12	xâh(i)... xâh(i) ... “ister... ister...”	Farsça	33	demäk “demek, yani öyleyse”	Türkçe
13	istâr ...istâr... “ister... ister...”	Türkçe	34	ihimâl “belki”	Arapça
14	keräk ...keräk ... “gerek ...gerek ...”	Türkçe	35	hâlbuki “hâlbuki, oysa, oysaki”	Arapça + Türkçe + Farsça
15	yâ ...yâ ... “ya ...ya...”	Farsça	36	hârhâldä “galiba, belki, muhakkak”	Farsça + Arapça + Türkçe
16	yâ ...yâinki “ya ...ya da”	Farsça + Türkçe	37	hättä “hatta”	Arapça
17	ämmâ “ama, fakat”	Arapça	38	qaläversä “kaldı ki nitekim”	Türkçe
18	birâq “ama, fakat”	Türkçe	39	mäsälän “mesela”	Arapça
19	ägär “eğer”	Farsça	40	yä’ni “yani”	Arapça
20	gär “eğer”	Farsça	41	zâtän “zaten”	Arapça
21	ägärda, ägärchi “eğer”	Farsça			

Tespiti yapılan bağlaçlar ve kökenleri tablo 1’de gösterilirken bu bağlaçların yüzdeler dağılımı da aşağıdaki grafikte verilmiştir.

Grafik 1. Özbek Türkçesindeki Bağlaçların Kökeni ve Yüzdeler Dağılımı

Sonuç

Bağlacı kendi alanında bağımsız birim olarak değerlendiren bilim insanları olduğu kadar bağlaç, genellikle edat başlığı altında değerlendirilmiş olup bu konudaki değerlendirmeler Arap gramerciliğinin etkisiyle olmuştur. Özbek Türkçesinde kırk bir bağlaç tespit edilmiştir. Bu bağlaçlar için istatistiksel olarak şunları söyleyebiliriz: Türkçe kökenli bağlaç sayısı sekizdir. Arapça kökenli bağlaç sayısı dokuz olarak tespit edilirken Farsça kökenli bağlaç sayısı on üç, Tacikçe bağlaç sayısı ikidir. Bu bağlaçlar oransal olarak incelendiğinde Türkçe yaklaşık % 20, Farsça yaklaşık % 32, Arapça yaklaşık % 22, Tacikçe yaklaşık % 5'tir. Bu oranlar, Tacikçenin de Farsçanın yoğun etkisi altında olduğu göz önüne alınırsa Özbekçe üzerinde yoğun bir Farsça ve Arapça etkisinin olduğu söylenebilir. Karma yapılu bağlaç sayısı ise dokuzdur. Karma yapılu bağlaçlarda Türkçe unsurlar daha çok ek halindeyken bu bağlaçlar içinde en fazla unsur Farsçaya aittir. Tespiti yapılan dokuz karma yapılu bağlaç içinde tek unsur olarak Farsça sekiz; birden fazla unsur olarak da (Farsça + Farsça) dokuz şekilde karşımıza çıkmaktadır. Karma yapılu bu dokuz bağlaçta dört Türkçe unsur bulunurken, beş Arapça unsur bulunmaktadır.

Kaynaklar

- Adalı, O. (2004). *Türkiye Türkçesinde Biçim Birimler*, Papatya Yayıncılık, İstanbul.
- Alkaya, E. (2022). *Kuzey Grubu Türk Lehçelerinde Edatlar*, TDK Yayınları, Ankara.
- Atabay, N., Kutluk, İ. ve Özel, S. (1983). *Sözcük Türleri* (Ad, Sıfat, Belirteç, Adıl, İlgeç, Bağlaç, Ünlem, Eylem), TDK Yayınları, Ankara.
- Banguoğlu, T. (2019). *Türkçenin Grameri*, TDK Yayınları, Ankara.
- Biray, N. (2020). *Çağdaş Türk Lehçeleri Metin Aktarmaları*, Kesit Yayınları, İstanbul.
- Buran, A. ve Alkaya, E. (2018). *Çağdaş Türk Yazı Dilleri Güneydoğu / Karluk Grubu*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Buran, A. (1999). *Türkçede Kelimelerin Ekleşmesi ve Eklerin Kökeni*. 3. Uluslararası Türk Dili Kurultayı. (23-27 Eylül 1996) Bildirileri. Sayfa: 207-214 Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Coşkun, M. V. (2017). *Özbek Türkçesi Grameri*, TDK Yayınları, Ankara.
- Demir, N. ve Yılmaz, E. (2005). *Türk Dili El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara.
- Deny, J. (1941). *Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi)* (Çev. A. U. Elöve) Maarif Matbaası, İstanbul.
- Eckmann, J. (2021). *Çağatayca El Kitabı* (Çev. Günay Karaağaç), TDK Yayınları, Ankara.
- Ediskun, H. (1999). *Türk Dilbilgisi* (Ses bilgisi – Biçim bilgisi – Cümle bilgisi), Remzi Kitapevi, İstanbul.
- Eker, S. (2011). *Çağdaş Türk Dili*, Grafiker Yayınları, Ankara.
- Türk Lehçeleri Grameri* (2007). Editör A. B. Ercilasun, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Ergin, M. (1999). *Türk Dil Bilgisi* Bayrak Basım, Yayım, İstanbul.
- Gencan, T. N. (1979). *Dilbilgisi*, TDK Yayınları, Ankara.
- Gülensoy, T. (2011). *Türkiye Türkçesindeki Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü I*, TDK Yayınları, Ankara.
- Gültekin, M., Koraş, H. ve Kurbanova, M. (2019). *Özbek Türkçesi Gramer –Metin - Sözlük*, Kesit Yayınları, İstanbul.

- Hamit, F. (2018). *Şemseddin Sami ve Nev – Usûl Sarf-ı Türkî*, TDK Yayınları, Ankara.
- Hengirmen, M. (2006). *Türkçe Temel Dilbilgisi*, Engin Yayın Evi, Ankara.
- İdben, E. İ. (1999). *Abdullah Ramiz Paşa, Emsile-i Türkiyye*, TDK Yayınları, Ankara.
- Karaağaç, G. (2015). *Türkçenin Alıntılar Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Karahan, L. ve Gürsoy, Ü. (2004). *Tâhir Ken'ân Kavâid –i Lisan-ı Türkî*, TDK Yayınları, Ankara.
- Korkmaz, Z. (2003). *Türkiye Türkçesi Grameri “Şekil Bilgisi”*, TDK Yayınları, Ankara.
- Korkmaz, Z. (2023). *Türk Dili Üzerine Araştırmalar III*, TDK Yayınları, Ankara.
- Öztürk, R. (2005). *Özbek Türkçesi El Kitabı*, Çizgi Kitapevi, Konya.
- Rahmatullayev, Sh. (2009). *O'zbek Tilinin Etimologik Lu'gati III*, Taşkent Üniversitesi, Taşkent.
- Sağol, G., Şahin, E. ve Yıldız, N. (2004). *Ahmet Cevat Emre Türkçe Sarf ve Nahiv Eski Lisân-ı Osmânî ve Nahiv*, TDK Yayınları, Ankara.
- Tiken, K. (2020). *Eski Türkiye Türkçesinde Edatlar, Bağlaçlar, Ünlemler ve Zarf – Füller*, TDK Yayınları, Ankara.
- Toparlı R. ve Ilgın, A. (2022). *Mehmet Sâdık, Üss-i Lisân-ı Türki*, TDK Yayınları, Ankara.
- Tuğlacı, G. (2019). *Özbekçede Cümle Bağlayıcıları*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Yavuz, S. (2013). *Türkiye Türkçesi Ağzlarında Bağlaçlar*, Manas Yayıncılık, Elazığ.
- Yıldırım, H. (2012). *Özbek Türkçesi (Dil Bilgisi-Araştırmalar-Konuşma-Metinler)*, Gazi Kitabevi, Ankara.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;
 - Bu çalışmanın yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.
2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.
3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.
4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.